

Miroslaw Szumiło

Nemzeti Emlékezet Intézete, Varsó

A lengyel–ukrán szövetség 1920-ban¹

1920. április 22-én, Varsóban került aláírásra a Lengyel Köztársaság és az Ukrán Népköztársaság között az az egyezmény, amely „Pilsudski–Petljura szövetség” néven vonult be a történelembe. Összekapcsolt két államot, amelyek a saját függetlenségük megtartásáért harcoltak a keletről jövő közös ellenség támadásával szemben. A szerződés közvetlen célja Józef Pilsudski nagyívű terveinek megvalósítása volt, de mindenekelőtt a közös harc a bolsevik Oroszország ellen, amely a forradalom európai exportjára törekedett.

A felosztások előtti határok?

Az első világháború éveiben a függetlenségükért harcoló lengyelek a felosztások előtti állam területéhez hasonlóan képzeltek el újjászülető országuk kiterjedését. (Az egykori lengyel–litván államot 1772-ben, 1793-ban és 1795-ben a porosz, orosz és osztrák állam három lépésben felosztotta egymás között. Az 1772 előtti állam keleti határa a Szinyuha folyó vonalától a Cserkaszi kiszögellésnél a Dnyeperig húzódott, majd a Csernobil–Homel–Vicebszk vonalon haladt. Lényegében a mai Ukrajna nyugati részét, valamint a mai Belarusz és Litvánia majdnem teljes egészét magában foglalta. – a ford. megj.) A XIX. században ugyanakkor a litván, belarusz és ukrán területeken modern

¹ A cikk eredetileg a [Przystanek Historia](#) oldalon jelent meg. Fordította: Mitrovits Miklós.

nemzeti mozgalmak születtek, amelyek szintén saját államot képzeltek el maguknak. Józef Pilsudski tudatában volt ennek, és igyekezett e függetlenségi törekvéseket összehétközíteni az erős lengyel köztársaság újjáépítésének gondolatával, mégpedig saját föderációs koncepciója alapján. Pilsudski elképzelésével szemben a nemzeti demokrata Roman Dmowski nacionalista koncepciója állt, amely elutasította a többnemzetiségű államot és egy kisebb, etnikai Lengyelországot képzelt el a „Lengyelországot a lengyeleknek” jelszónak megfelelően.

1917 novemberében, a bolsevik fordulat után Kijevben (a város 1667-ben került Oroszországhoz – a ford. megj.) kikiáltották a független Ukrán Népköztársaságot (URL), amelyből 1918 februárjában német protektorátus lett. 1918 novemberétől az ukrán államnak három fronton kellett harcolnia: az újjászülető Lengyelországgal, a bolsevikkal és a fehérekkel. Az állam vezetője, Szimon Petljura főatamán igyekezett megegyezni Lengyelországgal mint potenciális szövetségessel a bolsevikkellenes háborúban. A helyzetet bonyolította az a tény, hogy 1918. november 1-jén Kelet-Galícia osztrák területén létrejött még egy ukrán állam, a Nyugat-Ukrán Népköztársaság (ZURL), amely viszont élet-halál harcot vívott Lengyelország ellen.

Szimon Petljura és Marko Bezrucsko, a 6. szics lövészhadosztály parancsnoka.

(Forrás: wikipedia)

Józef Pilsudski föderációs tervei szerint a létrejövő lengyel köztársaság határainak ki kellett terjednie Litvániára és Belaruszra (vagyis az egykori Litván Nagyfejedelemség területére), Ukrajnát azonban Lengyelországgal szoros szövetségben álló független államként képzelte el. Az államfő arra törekedett, hogy Európa keleti felén úgy alakítsa át a viszonyokat, hogy létrejöjjön egy Oroszországgal szembeni ellensúly. Ez volt a föderációs terv alapvető célja. Andrzej Nowak krakkói történészprofesszor helyesen jegyezte meg:

„Ebben az akcióban természetesen kulcsszerepet szánt Ukrajnának, amelynek tartós önállósodása és Oroszországról való leválása lett volna a legfontosabb biztosíték, hogy Moszkva birodalmi törekvéseinek visszatérését megakadályozzák.”

A közös ellenség összeköt

Pilsudskit és Petljurát mindenekelőtt a közös ellenség kötötte össze. Oroszországot – mind a „vöröst”, mind a „fehéret” – mindketten a fő veszélynek tartották Lengyelország és Ukrajna függetlenségére nézve. Ugyanakkor az együttműködés csak azután vált lehetségessé, amikor 1919 júliusában befejeződött a Kelet-Galíciáért folyó lengyel–ukrán háború, valamint bekövetkezett a „fehér” Anton Gyenyikin veresége, aki az Orosz Birodalom helyreállításáért harcolt. 1920 elején a Vörös Hadsereg majdnem egész Ukrajnát elfoglalta. Egy kisebb hadsereg és az Ukrán Népköztársaság kormánya a Lengyelország fennhatósága alatti területre húzódott vissza. A telet mind Lengyelország, mind Oroszország arra használta fel, hogy felkészüljön a fegyveres konfliktus végső megoldására.

Pilsudski úgy döntött, hogy megelőző hadjáratot indít Ukrajnában, amit a következőképpen magyarázott: „...a bolsevikokat meg kell verni, mégpedig gyorsan, amíg erősebbé nem válnak. [...] Kijev, Ukrajna, ez az ő érzékeny pontjuk. Két okból. Először is Moszkvát Kijev nélkül éhség fenyegeti, másodsor pedig, ha egy független Ukrajna

megszervezésének fenyegetését lógatjuk fölējük, akkor ők nem fognak kockáztatni, és tárgyalásokra lesznek kényszerítve.”

A lengyel–ukrán titkos tárgyalások az 1920. április 21-ről 22-ére virradó éjjel zárultak le Varsóban a „Lengyelország és az Ukrán Népköztársaság közötti politikai szerződés” aláírásával. Lengyelország elismerte Ukrajna független állami létehez való jogát, nyugati határait pedig a Zbrucs folyó vonalán és tovább északra a Pripjatyig jelölték ki, egész Galíciát és Volhínia nagyobb részét lengyel oldalon hagyva. (Megjegyzendő, hogy ez a határ légvonalban kb. 330-430 km-re nyugatabbra húzódott, mint a lengyel állam 1772-es keleti határvonala. – a ford. megj.) Mindkét kormány kötelezte magát, hogy nem köt olyan nemzetközi szerződést, amely a másik ellen irányulna. Lengyelország így módon értékes szövetségest szerzett a bolsevikokkal szemben, Ukrajna pedig megkapta az egyetlen esélyt a függetlenségéért folytatott harcának folytatásához.

Kijev bevétele és az idő előtti fordulat

A lengyel és az ukrán szövetséges hadseregek 1920. április 25-én megindított offenzívája nagyon sikeresnek tűnt. Az április 26-án bevett Zsitomirben Pilsudski felhívással fordult Ukrajna lakosaihoz. Másnap Berdicsivnél áttörték a bolsevik frontot, rengeteg hadifoglyot ejtettek és hadifelszerelést zsákmányoltak. E siker után a támadást tíz napra felfüggesztették, eközben az ellenség visszavonult a Dnyeper mögé. Május 7-én Rydz-Śmigły tábornok 3. hadseregének egységei elfoglalták a kiürített Kijevet.

A „kijevi hadjáratban” csupán két, hiányos létszámú ukrán hadosztály vett részt. Ugyanakkor az előrenyomuló lengyel hadsereg számára jelentős támogatást jelentett a „petljurista” partizánmozgalom. Ukrajna felszabadított területein, a Dnyepertől nyugatra, megkezdődött az Ukrán Népköztársaság állami struktúráinak megszervezése. Az új államnak esélye nyílt arra, hogy helyzetének stabilizálása és egy erős hadsereg létrehozása esetén Franciaország elismerje. Úgy becsülték, hogy minderre három hónap szükséges. Ez az idő azonban sajnos hiányzott.

A bolsevikok kicselezték a lengyeleket, és 1920. május 14-én Belaruszban támadásba lendültek. Az oda átdobott lengyel tartalékok ugyan feltartóztatták őket, de június 5-én Szemjon Bugyonnij 1. lovashadserege Kijevtől délre áttörte a frontvonalat, és a lengyel hadsereg hátába került. Ebben a helyzetben Rydz-Śmigly tábornok parancsot adott Kijev kiürítésére, és nyugat felé vonult vissza. Hadseregét ugyan megmentette, de nem hajtotta végre Pilsudski parancsát, aki megütközött volna Bugyonnij lovasaival. A „kijevi hadjárat” így vereséggel végződött.

Szimon Petljura és Józef Piłsudski 1920 áprilisában, Winnicában.
(Forrás: wikipedia)

A lakosság apátiája és a parancsokság hibái

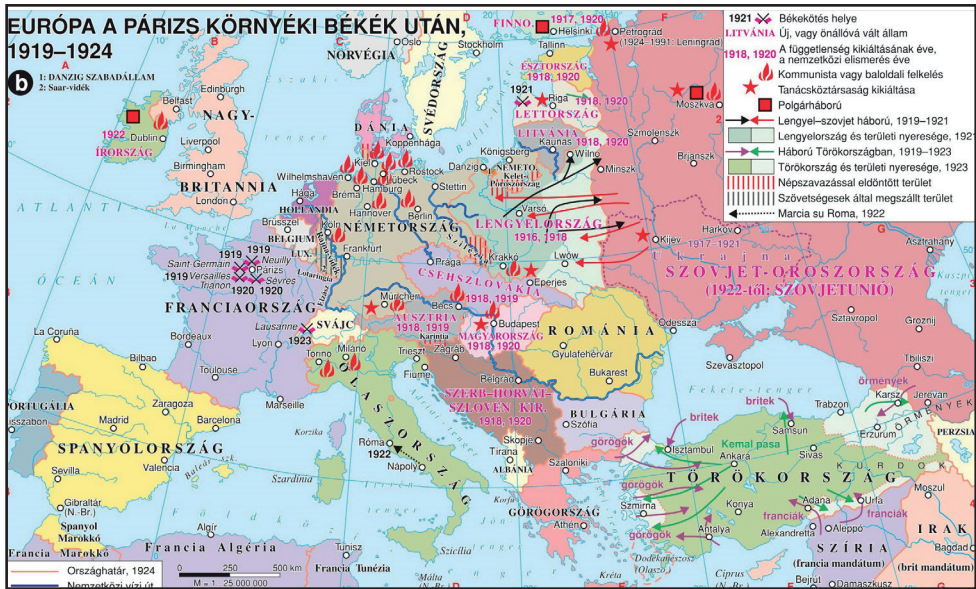
A lengyel szakirodalomban legtöbbször az ukrán felet hibáztatják a vereségért. Szimon Petljura felhívása, amely az ukrán seregbe való önkéntes belépésre buzdított, a társadalomban nagyon gyér visszhangot keltett. Az ukrán parasztok gyenge nemzettudattal

rendelkeztek, és a pusztító háborúba is belefáradtak. Egyfelől olyan hatalomra vágytak, amely békét és rendet teremt földjeiken, másfelől pedig jelentős részük elhitte a bolsevik propagandát, amely azzal riogatta őket, hogy visszatérnek a „lengyel pánok”, és elveszik a már felparcellázott földjeiket. A helyi atamánok parancsnoksága alatt álló felkelő egységek pedig nem nagyon akarták alárendelni magukat egy reguláris hadseregnek.

Ugyanakkor az ukrán lakosság magatartására nagy befolyással volt a lengyelek viselkedése is. A lengyel hadseregszervezők vonakodtak átadni a hatalmat az ukránoknak. A tisztek többsége emlékezett az ukránok ellen Galíciában vívott harcokra, továbbá a nemzeti demokraták nézeteinek hatása alatt nem értették a Petljurával kötött szövetség értelmét. Pilsudski így írt erről Leopold Skulski miniszterelnöknek: „A hadsereg egyre nagyobb teherré válik, irritálja a lakosságot és ellenséges érzéseket kelt.”

Az egész hadművelet sikertelenségének legfőbb okai ugyanakkor a lengyel parancsnokság által elkövetett hibák, valamint a túlságosan szabadon szervezett ukrán hadsereg voltak. 1920 júniusában az Ukrán Népköztársaság hadserege 21 ezer katonát és tisztet számlált. A lengyel és az ukrán közigazgatás lassúsága miatt a felszabadított területeken nem rendelték el az azonnali általános mozgósítást. Nem tették ezt meg Podólia határjárásában sem, amelyek 1920. április 25. előtt már lengyel kézen voltak. Ily módon nem használták ki az adódó lehetőséget, hogy nagyjából 20 ezer katonával megnöveljék az Ukrán Népköztársaság hadseregét, amely már júniusban bevethetővé vált volna fronton.

A Mihajlo Omeljanovics-Pavlenko tábornok parancsnoksága alatt álló ukrán hadsereg nyugatra való visszavonulása alatt a front déli szakaszát védte Kamenyec-Podolszkij környékén. Augusztusban azzal a paranccsal vonult vissza a Dnyeszter mögé, hogy a román határtól egészen Mikołajów körzetig (Lwówtól délre) mintegy 150 km hosszan védje a folyószakaszt. Ezalatt a Marko Bezrucsko ezredes vezette 6. szics lövészhadosztály a lengyel 3. hadsereg kötelékében visszavonult, előbb Volhíniába, majd Lublin környékére. 1920. augusztus végén Bezrucsko ezredes irányította Zamość hősiességének védelmét Bugyonnij lovashadseregével szemben.

A Rigai békében rögzített lengyel–szovjet határok. Ukrajna jelentős része a Szovjetunióhoz került. (Forrás: [Történelmi atlasz középiskolásoknak](#))

A „rigai árulás”

1920 őszen, a győztes varsói csata, majd a bolsevikoknak a Nyeman menti csatában való szétverése után újra esély nyílt a föderációs koncepció megvalósítására. A Vörös Hadsereg rendezetlenül vonult vissza, az út kelet felé gyakorlatilag nyitva állt. Ugyanakkor a lengyel társadalomnak elege volt a háborúból, és az államfő nagyvív koncepcióját sem értette meg.

A lengyel–ukrán szövetség további sorsát a rigai lengyel–bolsevik béketárgyalásokon született döntések határozták meg. Már az első ülésen, 1920. szeptember 21-én a lengyel küldöttséget vezető Jan Dąbski elismerte az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság képviselőjének felhatalmazását. Ez egyenlő volt az április 22-én megkötött lengyel–ukrán szövetség felmondásával. A hadműveletek október 18-án, az életbe lépett a fegy-

verszüneti megállapodással értek véget. Az ukrán hadsereg mintegy 40 ezer katonája magára hagyva egészen november 21-ig folytatta a harcot Podóliában, Akkor a bolsevikok nyomására a Zbrucs mögé vonultak vissza, és lengyel internálótáborba kerültek.

Az 1921. március 18-án Rigában aláírt lengyel–bolsevik békeszerződés de facto Pilsudski terveinek vereségét jelentette. A jelentős katonai győzelmeket politikailag nagymértékben aláásta az a tény, hogy nem jött létre az önálló ukrán állam. Pilsudski marsall tudta, hogy Lengyelország a háborút megnyerte, de a békét elveszítette, és elvesztette az ukrán ügyet is. Ebben a kontextusban kell értelmezni a lengyel internálótáborban lévő ukrán katonákhoz 1921. május 15-én intézett szavait:

„Bocsánat, uraim, nagyon sajnálom. Ennek nem így kellett volna történnie.”

A címlapképen Antoni Listowski tábornok (balról az első) és Szimon Petljura atamán (balról a második) beszélget 1920 áprilisában. (Forrás: NAC, Sygn. 1-H-391)